

УДК 81'373.7

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТВОРІВ МАРКА ТВЕНА

Ю. С. Стахмич

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
e-mail: julia.stakhmych@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню особливостей відтворення пареміологічних одиниць в українських перекладах творів Марка Твена. Описано властивості пареміологічних одиниць. Схарактеризовано різноманітні типи відповідних одиниць. Визначено типи пареміологічних одиниць у досліджуваних творах. Проаналізовано способи перекладу пареміологічних одиниць. Досліджено особливості перекладу англійських пареміологічних одиниць в українських перекладах оповідань і роману Марка Твена.

Ключові слова: паремії, переклад, семантика, афоризми, художній текст.

На сьогоднішній день актуальним залишається дослідження пареміологічних одиниць, які у стислій формі відображають певну мовну картину світу та визначають стратегію моральної поведінки людини зокрема та соціуму загалом. Різноманітність пареміологічних одиниць за формою, змістом, образністю та виразністю створює труднощі при їх перекладі. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві та перекладознавстві питанню пареміологічних одиниць присвячено численні наукові праці. Особливу увагу звернено на питання семіотичної (А. Дандіс, Ж. Колоїз, Т. Пастушенко, Н. Шарманова), структурно-семантичної (Н. Амосова, О. Ахманова, В. Гаврилова, Ж. Колоїз) і комунікативно-прагматичної (Ж. Колоїз, О. Корень, Т. Осіпова, І. Патен, Г. Філь) природи відповідних одиниць, а також на способи їхнього перекладу (В. Виноградов, Є. Костик, Г. Лещенко, Ж. Мацак, О. Орловська). Проте на сьогоднішній день малодослідженими залишаються особливості перекладу пареміологічних одиниць з англійської мови на українську у художній літературі, зокрема узуальних та індивідуально-авторських паремій у творах Марка Твена. Саме це визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – дослідити особливості відтворення пареміологічних одиниць в українських перекладах творів Марка Твена, що передбачає розв'язання таких **завдань**: схарактеризувати властивості пареміологічних одиниць; описати труднощі перекладу пареміологічних одиниць;

розглянути і систематизувати існуючі способи перекладу пареміологічних одиниць; проаналізувати особливості перекладу пареміологічних одиниць у творах Марка Твена з англійської мови на українську. Матеріалом дослідження слугували пареміологічні одиниці, відібрані з творів Марка Твена, зокрема оповідань «Знаменита жаба-стрибунка з Калаверасу», «Мій годинник», «Щоденники Адама і Єви» та роману «Янки з Коннектікуту при дворі Короля Артура» [14; 15; 16] та їхні переклади українською мовою [13], виконані М. Дмитренком, Ю. Лісняком, С. Павличко та М. Пінчевським.

Пареміологічні одиниці відіграють важливу роль у художній літературі, адже вони формують ідейне наповнення художнього тексту, посилюють його емоційно-експресивне забарвлення та активізують його сприйняття. Вони характеризуються лаконічністю та афористичністю, оформлені як синтаксично замкнені, семантично цілісні та відтворювані речення, які виражають специфіку життя кожної окремої національної спільноти [2, с. 14]. Пареміологічні одиниці мають суб'єктивну природу, адже вони не лише характеризують світ, а й оцінюють його та виражають суб'єктивне ставлення індивіда до нього.

Ж. Колоїз поділяє паремії на дві основні групи мовних елементів, пов'язаних генетичними, структурними, функціональними ознаками: власне паремії та індивідуальні афоризми [3, с. 33]. До першої групи належать абсолютні мовні знаки (прислів'я, прислівно-приказкові вислови, приказки) і крилаті вислови як загальноновживані словесні комплекси, друга група охоплює мовні знаки, які реалізують матеріалізовані потенційні смисли. Таке структурування одиниць пареміології враховує ступінь авторства й масової відтворюваності, логіко-семіотичну й мовну природу висловлень. До складу паремій також відносять приповідки, народні прикмети, побажання, прокльони, повір'я, примовки, казкові формули, нісенітничі тощо [3; 7; 10; 11].

Художні твори Марка Твена пронизані різноманітністю культурних кодів, які в оригінальній авторській манері відображають духовний світ людини, інтерпретують, характеризують та оцінюють об'єктивну дійсність. У проаналізованих оповіданнях та романі ми виокремили різні типи пареміологічних одиниць, зокрема прислів'я, трансформовані прислів'я, присяги, прокльони, афоризми [12]. Найбільший масив становлять авторські афоризми, які переважно мають структуру, еквівалентну складному реченню.

Переклад пареміологічних одиниць з англійської мови на українську є складним процесом, адже перед перекладачем постає завдання передати зміст і зберегти образність відповідних одиниць, при цьому не втратити їхньої стилістичної функції. Як зазначають Є. Костик та Ж. Мацак [8], пареміологічні одиниці англійської та української мов можуть бути схожими за лексичним складом, семантико-стилістичним забарвленням та комунікативною природою, проте чимало з них відрі-

няються за асоціативним значенням, ситуацією вживання та мають лише приблизні відповідники у мові перекладу.

При перекладі англійських паремій українською мовою, як зазначає Ж. Мацак [8], перекладач часто не може точно передати образну основу та конотацію відповідних одиниць, що створює труднощі у процесі перекладу, впливає на його якість та адекватність.

Дослідження праць, присвячених перекладу пареміологічних одиниць [5; 6; 8; 9], показало, що у наукових публікаціях найчастіше виділяють п'ять способів, запропонованих В. Виноградовим [1], а саме: переклад повним (абсолютним) еквівалентом; переклад частковим відповідником; калькування; «псевдоприслівним» відповідником (підбір псевдовідповідника); шляхом описового перекладу.

Повним (абсолютним) еквівалентом паремія перекладається тоді, коли у мові перекладу є відповідник, рівнозначний за семантикою, функціями, стилістичними характеристиками, граматичною структурою і прагматичністю [1; 4; 5, с. 253; 6, с. 184; 8]. Наведемо приклади:

Maledictions light upon him, misfortune be his dole! [14, с. 16] – *Хай прокляття впаде йому на голову! Хай візьме його лиха година!* [13, с. 22]

Confound it, what a crazy contract to pledge a person to! [14, с. 71] – *Хай тобі грець, хіба можна накидати мені такі неймовірні зобов'язання?* [13, с. 91]

No, confound her, her intellect was good, she had brains enough, but her training made her an ass – that is, from a many-centuries-later point of view [14, с. 78]. – *Королева, хай їй всячина, була зовсім не дурна, розуму їй не бракувало, але виховання зробило з неї ослицю, – звісно, з погляду людини, що жила в наступному тисячолітті* [13, с. 98].

The wrath and curse of God fall upon you, woman without pity! [14, с. 85] – *Нехай боже прокляття й помста божжа впадуть на тебе, безжальна жінко!* [13, с. 90]

Частковим відповідником відтворюються пареміологічні одиниці, коли паремії в оригіналі та перекладі збігаються за значенням, функціями і стилістичним забарвленням, але відрізняються за образним змістом [1; 5, с. 254; 6, с. 184]. Наведемо приклади такого перекладу:

But that is the way we are made: we don't reason, where we feel; we just feel [14, с. 54]. – *Така вже вона, людська природа – коли напливають почуття, ми не мислимо. Ми тільки відчуваємо* [13, с. 59].

He said he believed that men were about all alike, and one man as good as another, barring clothes [14, с. 81]. – *Він сказав, що, на його думку, всі люди однакові, а різними їх робить лише одяг* [13, с. 102].

In the stillness and the darkness, realization soon began to supplement knowledge. The mere knowledge of a fact is pale; but when you come to realize your fact, it takes on color [14, с. 92]. – *В тиші й темряві уява моя почала брати гору над розсудливістю. Від самого тільки знання яко-*

гось факту людині ще не холодно й не жарко, її кидає то в жар, то в холод аж тоді, коли вона починає уявляти собі цей факт [13, с. 31].

Переклад за допомогою часткового відповідника створює незначні або повні розбіжності в образності, а також привносить часткові відмінності між граматичними характеристиками або лексичним складом оригіналу та перекладу, проте зміст та образність можуть залишатися тими самими. У наведених прикладах перекладачі адекватно відтворили зміст та експресивне забарвлення пареміологічних одиниць, не порушуючи їх відповідність контексту та стилістичним характеристикам творів в українському варіанті.

При передачі пареміологічних одиниць застосовується прийом калькування. У цьому випадку паремії відтворюються майже дослівно [6, с. 185; 9, с. 249]. Наприклад:

It is best to prove things by actual experiment; then you know; whereas if you depend on guessing and supposing and conjecturing, you never get educated [16, с. 90]. – *Найкраще все перевіряти на дослідах. Тоді будеш знати. А коли покладатися на здогади, припущення та домисли, ніколи не станеш освіченим* [13, с. 543-544].

Chains cease to be needed after the spirit has gone out of a prisoner [14, с. 94]. – *Кайдани стають непотрібні, коли в'язень занепадає духом* [13, с. 101].

Any tummetry will cure if the patient's faith is strong in it [14, с. 152]. – *Будь-яке шарлатанство може лікувати, коли хворий твердо вірить у нього* [13, с. 161].

In all lies there is wheat among the chaff; I must get at the wheat in this case [14, с. 52]. – *У будь-якій брехні серед полови є й зернина правди; цю зернину правди я мусив знайти* [13, с. 56].

Some instinct tells me that eternal vigilance is the price of supremacy [16, с. 50]. – *Якесь внутрішнє чуття підказує мені, що ціна панування – вічна пильність* [13, с. 533].

Переклад за допомогою калькування зберігає усі образні лексеми в їх початковій формі, у формі мови оригіналу [9, с. 249]. При цьому, сам контекст підказує, що читач має справу зі стійким зворотом.

До «псевдоприслівних» відповідників (або псевдовідповідників) вдаються, коли у мові перекладу немає повного або часткового еквівалента індивідуально-авторської паремії [4; 9, с. 249]. У цьому випадку перекладач створює пареміологічну одиницю, передаючи без модифікацій або з деякими змінами образний зміст оригінальної паремії і, звичайно, зберігаючи її сенс. Наприклад:

Why, blame my cats, if he don't weigh five pound! [15, с. 74] – *А щоб мені добра не було, вона ж важить не менше як п'ять фунтів!* [13, с. 371]

Oh, call me pet names, dearest, call me a marine! [14, с. 11] – *Та щоб мені в спідниці ходити, щоб у мене вуха зів'яли!* [13, с. 20]

However, I reflected that as often as any other way, when you are expecting the worst, you get something that is not so bad, after all [14, с. 49]. – *Врешті я поклався на прислів'я: «Як нічим не ризкувати, то нічого й не мати»* [13, с. 100].

Well, one must make the best of things, and not waste time with useless fretting, but get down to business and see what can be done [14, с. 42]. – *Та нічого не вдієш, – ускочивши в халепу, треба не вішати носа, а шукати з неї виходу* [13, с. 56].

You can't throw too much style into a miracle [14, с. 43]. – *Дива пишнотою не зіпсуєш* [13, с. 44].

My uncle William (now deceased, alas!) used to say that a good horse was, a good horse until it had run away once, and that a good watch was a good watch until the repairers got a chance at it [15, с. 16]. – *Мій покійний дядько Вільям, бувало, любив приказувати, що добрий кінь доти добрий, поки не поносить хоч раз, а добрий годинник – поки не побуває в руках у годинникаря* [13, с. 384].

One thing at a time, is my motto – and just play that thing for all it is worth, even if it's only two pair and a jack [14, с. 11]. – *Мій принцип – сім раз відміряй, а раз відріж, але відріж так, щоб усе було твоє* [13, с. 17].

Of course, these iron dudes of the Round Table would think it was scandalous, and maybe raise Sheol about it, but as for me, give me comfort first, and style afterwards [14, с. 48]. – *Атож, залізни йолопи Круглого Стола обурюватимуться, називатимуть це неподобством – дарма: для мене вигода важливіша, ніж мода* [13, с. 63].

An axiom, all out of my own head – my very first one; The scratched Experiment shuns the thorn [17, с. 56]. – *Я одержала урок і відкрила для себе істину, дійшовши до неї власним розумом. Це було моє перше відкриття: подряпаний Дослід боїться колючок* [13, с. 535].

Then I made another maxim out of my head, though it was so nearly like the first one that I was afraid it was only a plagiarism: “The burnt Experiment shuns the fire.” [17, с. 76]. – *А тоді виголосила ще одну істину, сама придумала, хоч вона так нагадувала першу, що я злякалась, – а раптом це плагіат: «Опечений Дослід боїться вогню»* [13, с. 540].

Як видно із поданих прикладів, перекладачі підібрали різноманітні метафоричні звороти або використали оригінальні українські прокльони чи прислів'я, які, творчо інтерпретують речення оригіналу та повною мірою передають їхній зміст та експресивне забарвлення. При цьому лексичний фон оригіналу та перекладу не співпадають.

Розглянемо ще один спосіб відтворення пареміологічних одиниць – описовий переклад, який використовують за умови відсутності необхідних відповідників і неможливості дослівного перекладу. Описовий переклад зводиться до тлумачення, пояснення пареміологічної одиниці,

яка неначе розчиняється у контексті тексту перекладу та практично перестає існувати як самостійна одиниця [5, с. 254; 6, с. 185]. Наприклад:

Arguments have no chance against petrified training; they wear it as little as the waves wear a cliff [14, с. 80]. – *Аргументи розбиваються в друзки об кам'яну стіну, забобонів, не залишаючи на ній ні вм'ятин, ні подрятин* [13, с. 91].

It seems to show that there isn't anything you can't stand, if you are only born and bred to it [14, с. 40]. – *Певно, людині дуже важко долати в собі те, до чого звикаєш із самого малку* [13, с. 45].

Yes, yes, yes! Go to the bat. I mean, get to work on your statistics, and don't burn so much kindling getting your fire started [14, с. 60]. – *Так, гру! Попався м'яч – бий! Не тупцяй на місці!* [13, с. 76]

It is the spirit that stoopeth the shoulders, I ween, and not the weight; for armor is heavy, yet it is a proud burden, and a man standeth straight in it [14, с. 150]. – *Бо я розумію: спину гне вага не ноші, а думок, які та ноша викликає; лицарський обладунок важкий, але благородний, і людина в ньому не гнеться* [13, с. 175].

Words realize nothing, vivify nothing to you, unless you have suffered in your own person the thing which the words try to describe [14, с. 150]. – *Слова самі по собі нічого не означають, вони нічого не промовляють до серця й уяви людини, яка не зазнала на власній шкурі того, що за ними стоїть* [13, с. 176].

Many a small thing has been made large by the right kind of advertising [14, с. 105]. – *Скільки нікчемних дрібниць реклама роздуває до велетенських розмірів!* [13, с. 128]

При застосуванні описового перекладу лексичний фон пареміологічних одиниць зберігається лише частково. За перекладачем залишається можливість обирати, чи залишати образну лексику оригіналу, чи змінити її.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Адекватне відтворення узуальних та індивідуально-авторських пареміологічних одиниць становить особливу перекладацьку проблему. Досліджувані пареміологічні одиниці у творах Марка Твена характеризуються семантичною неоднорідністю. При відтворенні відповідних одиниць перекладачі застосовували повний відповідник (еквівалент), частковий відповідник, псевдовідповідник, описовий переклад та калькування. Наявність різноманітних способів відтворення пареміологічних одиниць у перекладах творів Марка Твена підтверджує той факт, що процес перекладу паремій є складною творчою діяльністю, яка не може обмежуватися пошуком аналога чи еквівалента в українській мові. Розглянуті приклади демонструють, що перед перекладачем постає завдання адекватно відтворити емоційно-експресивний фон та образність пареміологічних одиниць та особливості авторської стилістики, закладені в них.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у декодуванні універсальних та культурних смислів у пареміологічних та фразеологічних одиницях, введених письменниками у художні твори, із залученням концептуального, функціонально-комунікативного та прагматичного аналізів пареміологічних одиниць, а також у дослідженні специфіки їхнього перекладу, що дозволить глибше проаналізувати вираження загальнолюдських та авторських світоглядних ідеалів та ціннісних орієнтирів у художніх творах.

Література

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М.: Изд. института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Гаврилова В.В. Теоретичні засади вивчення паремій / В.В. Гаврилова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. – 2015. – Вип. VII. – С. 11-20.
3. Колоїз Ж.В. Українська пареміологія / Ж.В. Колоїз, Н.М. Малюга, Н.М. Шарманова. – Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2014. – 349 с.
4. Колошиц А.Г. Проблемы перевода паремииологических единиц [Электронный ресурс] / А.Г. Колошиц. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/38545922.pdf>
5. Костик Є. Особливості перекладу англійських пареміологічних одиниць у прислів'ях та приказках / Є. Костик // Теоретична і дидактична філологія. – 2015. – Вип. 20. – С. 250-257.
6. Лещенко Г.А. Особливості відтворення українських паремій мовою перекладу / Г.А. Лещенко // Нова філологія. – 2013. – № 57. – С. 183-185.
7. Маслова В.Л. Лингвокультурология / В.Л. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Мацак Ж.Г. Паремія як перекладацька проблема [Електронний ресурс] / Ж.Г. Мацак. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Philologia/33540.doc.htm
9. Орловська О.В. Англійські та українські паремії: порівняльний аспект / О.В. Орловська // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2016. – Вип. 10(2). – С. 247-251.
10. Пастушенко Т. Архітектоніка етноспецифічного образу людини в англійських пареміях / Тетяна Пастушенко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – Вип. 81 (3). – С. 143-147.
11. Пермяков Г.Л. К вопросу о структуре паремииологического фонда / Г.Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору. – М.: Наука, 1975. – С. 247-274.
12. Стахмич Ю.С. Пареміологічні одиниці у творах Марка Твена: структурно-семантичний аспект [Електронний ресурс] / Ю.С. Стахмич, Ю.Я. Хоминець // Текст. Контекст. Інтертекст: Науковий електронний

- журнал / за ред. проф. Оксани Філатової. – № 2, 2017. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – Режим доступу: <http://text-intertext.in.ua/index.php?id=3>
13. Твен М. Твори: В двох томах. Том 2 / Марк Твен; пер. з англ.; прим. І. Новиченка. – К.: Дніпро, 1985. – 576 с.
14. Twain M. A Connecticut Yankee in King Arthur's Court / Mark Twain. – New York: Courier Corporation, 2001. – 268 p.
15. Twain M. Sketches New and Old / Mark Twain. – Fairfield: First World Publishing, 2004. – 400 p.
16. Twain M. Extracts from Adam's Diary and from Eve's Diary / Mark Twain. – Bedford: Applewood Books, 2000. – 102 p.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.

Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Денисовою С. П. (м. Київ)

PECULIARITIES OF RENDERING PAROEMIOLOGICAL UNITS IN THE UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE WORKS BY MARK TWAIN

Yu. S. Stakhmych

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
15 Karpatska St., Ivano-Frankivsk, 76019,
e-mail: julia.stakhmych@gmail.com*

The article deals with the investigation of the peculiarities of rendering paroemiological units in the Ukrainian translations of the works by Mark Twain. The characteristics of paroemiological units have been described. Different types of the units under investigation have been characterized. The types of paroemiological units used in the works by Mark Twain have been defined. The translation methods of paroemiological units have been analyzed. The peculiarities of translating English paroemiological units in the Ukrainian translation of the shorts stories and novel by Mark Twain have been studied.

Key words: *paroemiological units, translation, semantics, aphorisms, literary text.*